

Олександр Кабиш

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ), Україна*

ПОЛІТИЧНА РЕСУРСНІСТЬ СИЛОВИХ СТРУКТУР В ДЕРЖАВАХ З АНТИДЕМОКРАТИЧНИМИ РЕЖИМАМИ

Oleksandr Kabysh

SE «Luhansk Taras Shevchenko National University» (Starobilsk), Ukraine

POLITICAL RESOURCES OF POWER STRUCTURES IN STATES WITH ANTI-DEMOCRATIC REGIMES

The article studies the problem of political resources in the system of political power of states with anti-democratic regimes. The peculiarities of the functioning of power structures were analyzed in conditions of an authoritarian, totalitarian regime and such form of government as despotism. It is proven that power structures in countries with non-democratic political regimes are more effective and decisive source of power, its organic components, instruments with which help administrative influence is carried out. Power structures in antidemocratic countries are subordinated, an object of authorities in power (pro-government parties). In different cases, power structures can acquire characteristics of an independent political force, the subject of policy and to act as an independent source of administrative resources. Power structures in a country with anti-democratic regimes are beyond the control of society and used in political goals.

Keywords: power structures, political resource, anti-democratic regime, authoritarian regime, totalitarian regime, despotism, administrative resource, electoral resource, power resource.

Постановка проблеми. Державні силові структури – це не лише актори політичного процесу, а й одна з найбільш соціально-професійних структур, яка має значний політичний потенціал. В силу своїх особливостей, силові структури можуть виступати як інструментом політики, так і бути активним суб'єктом владних відносин заперечуючи демократичні ідеали або виступати на політичну арену як самостійна політична сила. Складність процесу взаємодії силовиків і політики зумовлюється специфічними ознаками, притаманними їм як специфічному політичному інституту, що має право на застосування сили. Важливим фактором детермінації взаємодії силових структур та політичної влади є політичний режим. Розглянемо докладніше особливості функціонування армії в умовах антидемократичних політичних режимів.

Аналіз останніх публікацій. Особливості взаємовідносини силових структур із владою та суспільством становлять інтерес і є предметом досліджень багатьох науковців. Питання впливу армії (як силової структури) розглядали ще стародавні філософи, мислителі епохи Відродження, Нового часу. Окремі аспекти та типи взаємодії окремих підрозділів силових структур та політики, розглядали Б. Абрахамсон, М. Едмондс, Х. Лассуел, А. Луксем, С. Хантінгтон. Серед сучасних вітчизняних науковців проблеми впливу армії (збройних сил) на політичні інститути чи процеси слід вказати на роботи В. Богайчука¹, М. Бучин², В. Смолянюка³, І. Ільницької⁴. Питання участі

¹ Богайчук, В. (2005). Політика і армія: проблеми взаємозв'язку. *Політичний менеджмент*, 5, 31–38.

² Бучин, М. (2008). Силові структури як суб'єкт адміністративного ресурсу під час виборчих кампаній в Україні. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, 612: *Держава та армія*, 201–205.

³ *Політологія: підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України* (2002) Вінниця: Нова книга.

⁴ Ільницька, І. (2008). Армія і політика: моделі взаємодії в умовах різних політичних режимів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 612, 205–211.

силових структур у механізмі політичної влади В. Тробюк, М. Ткаченко¹, силові структури як адміністративно-силовий ресурс у виборчому процесі стали предметом вивчення А. Чуклинова², О. Ямельницького³, Б. Райковського⁴. Однак, у зазначених роботах політичний режим не розглядається як фактор детермінації взаємодії силових структур та політичної влади.

Метою статті є визначення політичної ресурсності силових структур у політичних режимах, зокрема недемократичних. Для досягнення поставленої мети нами поставлені наступні завдання: проаналізувати принципи функціонування силових структур в умовах авторитарного, тоталітарного режимів та в умовах деспотії; висвітлити характер взаємодії силових структур із владою та суспільством, визначити рівень їх політичної участі.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Під силовими структурами ми розуміємо сукупність державних структур (збройні сили, органи безпеки, правоохоронні органи, спецслужби тощо), які поєднує ієрархічність, певна тотожність функцій, принцип імперативності (наказ-підпорядкування), стратегічно однорідний набір цілей та легітимність наявної зброї та право на її використання. Названі інституції є невід'ємними компонентами механізму держави її ресурсом, що забезпечує її легітимність та недоторканність.

Питання функціонування політичної системи суспільства розкриває важливість такої її складової, як політичний режим – систему засобів і методів керування державою, здійснення влади. Політичний режим – це спосіб функціонування та взаємозв'язку основних елементів політичної системи суспільства⁵. В основу типології державних режимів дослідники покладають різноманітні критерії, зокрема: а) характер взаємодії гілок влади та визначення органу, що є центром прийняття рішень у державі⁶; б) домінування певної гілки влади⁷; в) характер органів, що визначають політику держави; г) відносини між державою та релігією; ґ) рівень захисту прав і свобод людини та громадянина й ступінь доступу громадян до управління державою⁸; д) «співвідношення повноважень у владному трикутнику «президент-парламент-уряд»; співвідношення державного уряду та органів місцевого самоврядування; е) спосіб формування органів влади; є) правовий статус особи; становище політичних партій та громадських організацій, зокрема опозиційних; ж) стиль прийняття політичних рішень; з) легітимність як визнання режиму та відповідність діяльності політичної влади суспільним нормам; і) порядок функціонування силових структур держави⁹. Виходячи з наведених критеріїв розрізняють демократичні та недемократичні (антидемократичні) політичні режими з цивільною або військовою владою. Як свідчать історичні факти, участь військових у формуванні влади чи прийнятті управлінських рішень притаманна, переважним чином, державам з недемократичними режимами (тоталітарний, авторитарний).

Основними видами участі силових структур у механізмі політичної влади є: 1) «інструментальний – силові структури є «слухняним» засобом державної влади в цілому або окремих органів, не проявляючи будь-якої політичної самостійності; 2) інструментально-суб'єктний – силові структури отримують деяку самостійність, достатню для впливу на владу і політичних лідерів; 3) перетворення у самостійний суб'єкт політики – силові структури включаються у політичну боротьбу зі своїми цілями, здатні взяти у свої руки вищу політичну владу й управління державою»¹⁰. Характер та специфіка діяльності державних силових структур залежить від типу політичного режиму.

¹ Тробюк, В.І., Ткаченко, М.Д. (2014). Роль силових структур у системі політичної влади. *Честь і закон*, 2(49), 5-9.

² Чуклинов, А. Административный ресурс как специфическая форма политической коррупции.

<<http://www.sartracc.sgap.ru/Explore /chuklinov/main.htm>>.

³ Ямельницький, О. (2013). Мобілізаційні виборчі технології: досвід авторитарної мобілізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, вип. 25, 101-106.

⁴ Райковський, Б. (2007). Політологічний аналіз виборчого процесу. *Політичний менеджмент*, 2, 68-76.

⁵ Данилюк, Н. (2009). Основні підходи до трактування поняття «політичний режим». *Освіта регіону*.

Політологія, психологія, комунікації, 3, 59.

⁶ Оборотов, Ю.Н. (2009). *Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник*. Одесса: Юридическая литература, 148.

⁷ Кухта, Б. (2003). *Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни*. Львів: Кальварія, 374-375.

⁸ Крестовська, Н.М. (2008). *Теорія держави і права: Елементарний курс*. Харків: Одіссей, 67-68.

⁹ Ляхович, В.С. (2011). Політичні режими Росії та Білорусії. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]*, вип. 4, 232-244.

¹⁰ Тробюк, В.І., Ткаченко, М.Д. (2014). Роль силових структур у системі політичної влади. *Честь і закон*, 2(49), 5-9.

Так, в державах з *авторитарним режимом* (монопольна чи значна влада в руках однієї особи або групи осіб, при заниженні або виключенні ролі представницьких інститутів влади, суворе регламентація дій державних інститутів, зведення до мінімуму можливостей опозиції, імовірно застосування політичних репресій, нехтування демократичним принципом поділу влади, опора на силові структури тощо¹), командно-адміністративні методи і методи примусу є основними у діяльності органів державної влади.

Серед авторитарних режимів виділяють: військово-диктаторський, який спирається на армію (Нігерія, Малі, Ліберія); монархічний, який характеризується наявністю декоративної конституції, постійним реальним порушенням прав людини, превалювання виконавчої влади над законодавчою, інтеграцією правлячої партії в державний механізм (Габон, Камерун, Малаві); конституційно-авторитарний, який фактично виключає легальну можливість для опозиції підірвати становище правлячої верхівки (Індонезія, Пакистан, Йорданія, Марокко); клерикальний режим, який забезпечує фактичне панування релігійної верхівки (Іран)². Головною соціальною опорою державної бюрократії в авторитарних країнах силові структури є знаряддям та інструментом насильства.

Дослідники виділяють наступні варіанти функціонування силових структур та використання їх бойового потенціалу, як самостійної політичної сили: вони виходять із підпорядкування уряду і здійснюють військовий переворот; вони використовуються окремими політичними силами для тиску на уряд; діють як механізм захисту нелегітимної влади (в цьому випадку керівництво країни за допомогою силовиків дисциплінує і тримає у покорі громадян); бойові підрозділи використовуються як інструмент придушення масових заворушень. Виходячи з зазначеного розрізняють наступні моделі взаємодії силових структур (армії) та політичної влади: 1) стратократичну (політичне керівництво військовими); 2) цивільно-авторитарну; 3) напіввійськово-авторитарну; 4) військово-авторитарну³, за яких силові структури активно втручаються у сферу політики або виходять на політичну арену як самостійна політична сила.

В умовах *тоталітарного режиму*, коли відсутній принцип поділу державної влади а суспільству активно насаджується державна ідеологія, коли не визнається місцеве самоврядування й спостерігаються злиття державних органів і однієї партії, коли відкрито проявляється нетерпимість до політичного плюралізму, ігнорування будь-яких прав і свобод людини та громадянина⁴ державна влада утримується силою каральних органів. Силові структури наділяються винятковими функціями й мають право на застосування сили, репресії, терор⁵. Розрізняють наступні моделі тоталітарних режимів. Перша модель – «комуністична» (лівий тоталітаризм) функціонувала в країнах «соціалістичного табору» (СРСР, КНДР, Куба, В'єтнам, Китай), де силові структури виступають інституцією, об'єктом партійної влади повністю підлеглим та підконтрольним цивільній партійній номенклатурі. Друга – «фашистська» модель або правий тоталітаризм (Італія за часи правління Муссоліні, Іспанія, Португалія, Чилі). Спорідненою формою фашистської моделі тоталітаризму є націонал-соціалізм (гітлерівська Німеччина). В тоталітарних державах силові структури (армія) та представники військової еліти функціонують водночас і як центральний об'єкт політичної влади – могутньої, впливової правлячої партійної еліти, і як її частковий суб'єкт, та відіграють провідну роль при здійсненні політичної влади (Г. Герінг, військовий льотчик, займав високі пости в Німеччині; маршал Г. Жуков (СРСР) обіймав посаду міністра оборони; Чорні полковники (Греція), Чилі (А. Піночет) та ін.)

За умов тоталітаризму можлива практична реалізація й інших моделей взаємодії силових структур та політичної влади, а саме: 1) партійно-тоталітарної (сталінський режим) – вони повністю підпорядковані й підконтрольній об'єкт партійної влади; 2) напіввійськово-тоталітарної (гітлерівський режим) – передбачає здійснення політичної влади правлячою елітою, яка становить або органічний компонент політичної влади, або найбільш потужну силу тиску на неї.

¹ Мадіссон, В.В. (1998). Юридична енциклопедія. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, Т. 1: А-Г, 30.

² Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов (2005). Москва, 182-185.

³ Політологія: підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України (2002). Вінниця: Нова книга, 106-108.

⁴ Горбатенко, В.П. (2004). Тоталітаризм. Юридична енциклопедія. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, Т. 6: Т-Я. <<http://leksika.com.ua/13660810/legal/totalitarizm>>.

⁵ Кухта, Б. (2003). Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. Львів: Кальварія, 442-443.

Силові структури є одночасно центральним об'єктом політичної влади та частково її суб'єктом; 3) військово-тоталітарної (стратократичної) – передбачає здійснення монопольного політичного керівництва військовими через усунення від влади правлячої партії (приклади –Бразилія, Греція, Чилі після Другої світової війни)¹. Отже, силові структури є важливою опорою влади, гарантом встановлення порядку, інструментом забезпечення всеохоплюючого контролю над усіма сферами суспільного життя.

Коли мова йде про режим правління однієї особи або групи осіб на чолі з лідером (президент Куби Херардо Мачадо; полковник Карлос Ібаньєс (Чилі), генерала Пол Пот (Камбоджи), Ю.Пілсудський (Польща) та його «режим санацій», тощо) говорять про диктатуру. За *диктаторського режиму*, що характеризується необмеженістю влади диктатора існує потреба тримати народ у цілковитій покорі тому використовуються виключно силові принципи здійснення влади. Силові структури використовуються як каральний орган, для боротьби з політичними опонентами, для тиску на працівників засобів масової інформації та залякування громадських активістів та населення. Незалежно від того чи є силові структури об'єктом, чи частковим суб'єктом політики, вплив на них з боку громадян у тоталітарному режимі повністю відсутній.

Як окремих державний режим виділяється деспотія. *Деспотичний режим* – режим необмеженої влади і свавілля в управлінні, де «все поза всілякими законами і правилами рухається волею та сваволею однієї особи»², «воля правителя, спрямована на здійснення його особистих бажань, не стримувана законами, навіть виданими самою ж владою», «крайня централізація влади, повна безправність підданих, застосування неправових методів управління»³, «ототожнення волі деспота й закону; сакралізація особи деспота за життя; визнання за деспотом безмежного права власності; страх підвладних»⁴, що породжує всеохоплюючий страх та загальну ненависть. Тому силові структури виступають силовим засобом управління й забезпечення покорі.

Не можна відкидати й політичний аспект *мусульмансько – фундаментального режиму*, що є істотною рисою «ідеологічно-релігійно-політичних рухів і течій»⁵ («режим аятол», режим талібів) Так, Корпус вартових ісламської революції (КВІР) – військова гілка виконавчої влади Ісламської республіки Іран який існує паралельно зі збройними силами Ірану та відповідає за захист Ісламської революції та її звершень. Померти за справу ісламської революції для них не порожній звук, а мотивація обмежується в основному матеріальними благами⁶.

Отже, в країнах з недемократичними політичними режимами силові структури – це підпорядкований, підконтрольний об'єкт партійної влади (правлячої еліти), її органічний компонент, який може набувати характеристик стосовно самостійної політичної сили, суб'єкта політики.

Суб'єктність силових структур у політиці може виявлятися у значному впливі їх керівників на формування і реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики держави⁷.

Сукупність засобів і методів, застосування яких забезпечує можливість суб'єкта влади здійснювати вплив на об'єкт (особу, групу, суспільство в цілому) і досягати поставленої мети– це ресурси влади⁸. За визначенням науковців, ресурсом може стати будь-який атрибут, обставина або благо, володіння яким підвищує здатність його володаря справляти вплив на інших індивідів⁹.

¹ *Політологія: підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України* (2002). Вінниця: Нова книга, 106; Череміскіна, Н. (2002). Цивільний контроль над воєнною організацією держави. *Нова політика*, 2, 42–45.

² Монтескьє, Ш.Л. (1999). *О духе законов*. Москва: Мысль, 17.

³ Крестовська, Н.М. (2008). *Теорія держави і права: Елементарний курс*. Харків: Одиссей, 68.

⁴ Кухта, Б. (2003). *Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни*. Львів: Кальварія, 124.

⁵ Коцюрба, К.О. (2013). Ісламський виклик європейській системі безпеки. *Проблеми міжнародних відносин*, вип. 7, 94-107.

⁶ Вадим Волохов: «Близькосхідний вузол». Іран: у КВІР відбирають економічні важелі. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень: Борисфен Інтел*. <<http://bintel.com.ua/uk/article/02-28-iran/>>.

⁷ Ільницька, І. (2008). Армія і політика: моделі взаємодії в умовах різних політичних режимів. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*, 612, 205–211.

⁸ Жаровська, І.М. (2013). Авторитетний ресурс у механізмі державно-владних відносин. *Публічне право*, 1, 289-295.

⁹ Петров, Д.Е. (2008). *Политическая ресурсность силовых структур: сущность и составляющие*: матеріали Всеросійської політологічної ассамблеї. Пермь, 90–96.

У механізмі державно-владних відносин виділяють декілька видів ресурсів влади, зокрема: право, знання, примус, насильство й авторитет¹. Надмірна залежність громадян від влади, сліпа віра у її всемогутність та пильний контроль за суспільним життям створюють для влади можливість використовувати ресурси.

Адміністративний ресурс – це вплив посадових осіб із використанням їх владних повноважень на розвиток політичного процесу, на перебіг, результати та інші складові виборчого процесу з метою збереження влади чи досягнення особистих /групових цілей². Суб'єктами адміністративного ресурсу можуть бути усі гілки органів державної влади, органи місцевого самоврядування, а також державні та приватні підприємства та установи. Однак, одним з головних суб'єктів адміністративного ресурсу є силові структури. Вони, з одного боку, можуть бути інструментом, за допомогою якого посадовці здійснюють адміністративний вплив на хід виборчої кампанії, з іншого, – виступати самостійним суб'єктом адміністративного ресурсу. Цей тиск силові структури можуть реалізувати не тільки на всіх етапах виборчого процесу, але також задовго до офіційного початку виборчої кампанії, використовується службове становище, здійснювався адміністративний тиск на чиновників, працівників бюджетної сфери, використовувалися силові структури для забезпечення перемоги чинної влади»³.

Вплив «силовиків» на перебіг виборчого процесу може відбуватися на всіх без винятку етапах кампанії, а часто й задовго до її офіційного початку. Проявляється даний вплив як у формі безпосередніх дій чи вчинків представників силових структур (правоохоронних органів, спецслужб, органів прокуратури), так і у формі бездіяльності (пасивного невтручання) метою яких є порушення виборчих прав громадян і спотворення результатів їх волевиявлення. До типових форм втручання можна віднести: тиск на опозиційні сили, громадські організації шляхом незаконного затримання їх членів під час проведення численних акцій та мітингів, стеження за лідерами таких організацій, факти побиття членів опозиційних громадських організацій; тиск на кандидатів (заячування, безпідставне порушення кримінальних справ стосовно опозиційних кандидатів та їх близьких з метою штучного створення підстав для зняття кандидата з реєстрації або його дискредитації; постійні перевірки офісів і штабів цих кандидатів представниками правоохоронних органів та застосування методів психологічного тиску на працівників виборчих штабів); тиск на розпорядників виборчих фондів, які контролюють джерела надходжень і витрати; незаконне затримання довірених осіб кандидата, членів груп його підтримки, зокрема, агітаторів; тиск на структури (осіб), що надають ресурсну допомогу опозиційним силам (кандидатам). З метою тиску на потенційних суб'єктів фінансової, інформаційної та іншої ресурсної підтримки кандидатів правоохоронні органи застосовують такі засоби, як порушення кримінальних справ, ініціювання судових розглядів, вилучення документів, арешт банківських рахунків тощо; тиск на ЗМІ як державні, так і незалежні. Для цього використовуються такі технології, як формально вмотивовані візити представників податкової, пожежної інспекції та інших служб до їх редакцій, спроби припинення трансляції програм опозиційних каналів, відмова друкарнями у випуску політичних матеріалів тощо, арешти друкованої продукції; збір і поширення матеріалів, що компрометують опозиційні сили (кандидатів) тощо; тиск з боку правоохоронних органів на громадяни, які значною мірою залежні від правоохоронних органів (затримані, підозрювані, обвинувачені, свідки, потерпілі у кримінальних справах; підприємці, чії підприємства перевіряються правоохоронними органами та ін.); зняття з реєстрації кандидатів до органів влади всіх рівнів за неточності, допущені під час заповнення декларації про доходи, необхідної для реєстрації. Головну роль у виявленні таких «неточностей» відіграла саме податкова інспекція. Дуже часто ці «неточності» були настільки несуттєвими, що жодним чином не могли вплинути на результат виборів; перешкоджання проведенню передвиборної агітації. Для перешкоджання опонентам у веденні агітації владою використовуються такі методи, як безпідставні затримання

¹ Новаченко, Т. (2011). Авторитет як ресурс державної влади. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, вип. 2, 51-58.

² Райковський, Б. (2007). Політологічний аналіз виборчого процесу. *Політичний менеджмент*, 2, 68-76.

³ Бучин, М. (2008). Силові структури як суб'єкт адміністративного ресурсу під час виборчих кампаній в Україні. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, 612: *Держава та армія*, 201-205; Чуклинов, А. Адміністративний ресурс как специфическая форма политической коррупции. <<http://www.sartracc.sgarp.ru/Explore/chuklinov/main.htm>>.

агітаторів, вилучення агітаційних матеріалів, відмови у наданні приміщень для зустрічей опозиційних суб'єктів виборчого процесу з виборцями, у наданні ефіру чи газетних площ тощо; невмотивовані блокування приміщень, де розташовані територіальні комісії. Блокування роботи територіальних комісій; втручання у процес голосування та підрахунок голосів. Не будучи суб'єктами виборчого процесу, правоохоронці значно перевищують свої повноваження. невмотивовано втручаючись у виборчий процес: перешкождали міжнародним спостерігачам та їх помічникам виконувати свою роботу або переслідували їх у виборчих округах, кількогодінні затримання за звинуваченням у порушенні громадського порядку на дільниці не допускалися спостерігачі, представники ЗМІ та народні депутати України, що суперечить чинному законодавству; фальшиві повідомлення про «замінування» виборчих дільниць, тощо¹.

Тоді, як бездіяльність силових структур проявляється у формі: пасивного невтручання у відверто провокаційні і хуліганські дії окремих осіб або груп людей під час виборчого процесу, що супроводжується грубими порушеннями й робить силові структури співучасниками злочинних діянь; ігнорування органами прокуратури звернень громадян щодо порушення виборчого права, мотивуючи відсутністю складу злочину і при цьому не помічаючи очевидних порушень.

Окремої розмови заслуговує голосування на так званих «закритих» дільницях – у військових частинах або в місцях позбавлення волі (а це колосальний ресурс для впливу на результати виборів). Зазвичай на таких дільницях провладні кандидати чи партії отримують майже стовідсотковий результат.

Так, виборці, що знаходяться під патронатом пенітенціарної служби, мають обмежений доступ до інформації, як правило, низький освітній рівень, відсутність досвіду участі у виборах, залежний стан виборців створює можливість для багатьох маніпуляцій голосами а сам процес голосування практично позбавлений будь-якого контролю та носить примусовий характер.

У військових частинах вибори відбуваються із застосуванням політичного маніпулювання: маніпулювання свідомістю (коли на військовослужбовців здійснюється тиск із боку керівництва) та маніпулювання процесами (агітація, процес волевиявлення). Тоді як на керівництво таких закладів, з боку провладних кандидатів застосовуються технології прямого та непрямого маніпулювання (підкуп, кадрові перестановки, ротації)². Службовці правоохоронних органів, спецслужб та збройних сил це своєрідний – електоральний ресурс – група виборців (їх кількість, соціально-демографічні та інші характеристики), які голосують за того чи іншого кандидата або партію за вказівкою зверху³. Силові структури володіють могутнім електоральним потенціалом, що дозволяє їм як одній з найчисленніших соціально-професійних груп брати участь в політичній боротьбі, відстоювати свої інтереси.

Висновки. В країнах з недемократичними політичними режимами силові структури – це підпорядкований, підконтрольний об'єкт партійної влади (правлячої еліти), її органічний компонент. Силові структури в практично непідконтрольному суспільству, використовуються провладною силою в сууго політичних цілях, як знаряддя та інструмент насильства. Силові структури здатні втручатися у сферу політики, виходити на політичну арену як самостійна політична сила. Самостійність армії може виявлятися і у значному впливі і військових керівників на формування і реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Перспективними напрямками подальшого розроблення цієї проблеми є дослідження теоретичного й емпіричного матеріалу щодо функціонування силових структур в державах перехідного типу в умовах, так званих, «гібридних режимів».

¹ Золотухін, Е. (2005). Стрільба на ураження, або абетка виборчих технологій. *Віче*, 4, 16-18;

Кочубей, Л. (2003). Виборчі технології як механізм політичного результату. *Людина і політика*, 4, 56-62;

Ніколаєнко, Н.О. (2011). Науково-теоретичні основи аналізу проблеми використання адміністративного ресурсу у вітчизняній та зарубіжній політичній думці. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*, Т. 175, Вип. 163, 53-57.

² Ямельницький, О. (2013). Мобілізаційні виборчі технології: досвід авторитарної мобілізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, вип. 25, 101-106.

³ Полтораєк, В.А. (2010). *Політичний маркетинг: сутність, функції, проблеми використання*: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля.

References:

1. Bogajchuk, V. (2005). Polity`ka i armiya: problemy` vzayemozv`yazku: [Politics and army: the problem of interrelation]. *Polity`chny`j menedzhment* [Political management] 5, 31–38. [in Ukrainian].
2. Buchy`n, M. (2008). Sy`lovi struktury` yak sub`yekt administraty`vnogo resursu pid chas vy`borchy`x kampanij v Ukrayini [Power structures as subject of administrative resources during electoral campaign in Ukraine] *Visny`k Nacional`nogo universy`tetu "L`vivs`ka politexnika* [Herald of Lviv Polytechnic National University], 201–205 [in Ukrainian].
3. Volohov Vady`m: Bly`z`kosxidny`j vuzol. Iran: u KVIR vidby`rayut` ekonomichni vazheli [Iran: CGIR select economic levers] NEZALEZHNY`J ANALITY`CHNY`J CENTR GEOPOLITY`CHNY`X DOSLIDZHEN` Bory`s fen Intel [Independent analytical center of geopolitical research: Borisen Intel] <<http://bintel.com.ua/uk/article/02-28-iran/>>. [in Ukrainian].
4. Gorbatenko, V.P. (2004). Totalitary`zm. [Totalitarianism]. *Yury`dy`chna ency`klopediya*. [Law encyclopedia]. Kyiv: Vy`davny`cztvo «Ukrayins`ka ency`klopediya» im. M.P. Bazhana, – T. 6: T-Ya. –: <<http://leksika.com.ua/13660810/legal/totalitarizm>> [in Ukrainian].
5. Dany`lyuk, N.(2009). Osnovni pidhody` do traktuvannya ponyattya polity`chny`j rezhy`m. [The main approaches to interpret a political regime]. *Osvita regionu. Politologiya, psy`hologiya, komunikaciyi*. [Education of the region. Politology, psychology, communication] 3, 55-61 [in Ukrainian]
6. Zharovs`ka, I.M. (2013). Avtory`tetny`j resurs u mexanizmi derzhavno-vladny`x vidnosy`n [Authoritative resource in the mechanism of state-power relations]. *Publichne pravo* [The public law], 1, 289-295. [in Ukrainian].
7. Zolotuxin, E. (2005). Stril`ba na urazhennya, abo abetka vy`borchy`x tehnologij [The shooting for defeat, or the alphabet of an election technology]. *Viche* [Veche], 4,16-18. [in Ukrainian].
8. Il`ny`cz`ka, I.(2008). Armiya i polity`ka: modeli vzayemodiyi v umovax rizny`x polity`chny`x rezhy`miv I. [The army and politics: models of interaction in the conditions of different political regimes]. *Visny`k Nacz. un-tu L`vivs`ka politexnika*. [Herald of Lviv Polytechnic National University], 612, 205–211. [in Ukrainian].
9. Konstitucionnoe pravo zarubezhnyh stran: uchebnik dlja vuzov (2005) [The constitutional law of foreign countries. A Manual]. Moscow, 182-185. [in.Russian]
10. Kocyuruba, K. O.(2013) Islams`ky`j vy`kly`k yevropejs`kij sy`stemi bezpeky` [Islamic challenge to the European security system]. *Problemy` mizhnarodny`x vidnosy`n*. [The problem of international relationship],7, 94-107. [in Ukrainian].
11. Kochubej, L. (2003). Vy`borchi tehnologiyi yak mexanizm polity`chnogo rezul`tatu [Electoral technologies as mechanism the political results].*Lyudy`na i polity`ka*. [Human and politics], 4, 56– 62; [in Ukrainian].
12. Krestovs`ka, N.M. (2008). Teoriya derzhavy` i prava: Elementarny`j kurs [The theory of state and law: Elementary course]. Kharkiv: Odissey, 68. [in Ukrainian].
13. Kuxta, B. (2003). *Polity`chna nauka. Slovny`k: kategori, ponyattya i terminy`*. [Political science. Vocabulary: categories, concepts and terms]. Lviv: Kal`variya,374–375. [in Ukrainian].
14. Lyaxovy`ch, V.S. (2011). Polity`chni rehy`my` Rosiyi ta Bilorusi.[Political regime of Russia and Belarus] *Naukovi zapy`sky` Insty`tutu polity`chny`x i etnonacional`ny`x doslidzhen` im. I. F. Kurasa*. [Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies of the name I. F. Kuras] 4, 232-244. [in Ukrainian].
15. Madisson, V.V. (1998). Yury`dy`chna ency`klopediya [Law encyclopedia]. Kyiv: Vy`davny`cztvo «Ukrayins`ka ency`klopediya» im. M.P. Bazhana,– Vol. 1: A-G., 30. [in Ukrainian].
16. Montes`ke Sh.L., (1999). O duhe zakonov. [About the spirit of the laws]. Moscow: Mysl`,17. [in Russian]
17. Nikolayenko, N. O., (2011). Naukovo-teorety`chni osnovy` analizu problemy` vy`kory`stannya administraty`vnogo resursu u vitchy`znyanij ta zarubizhnij polity`chnij dumci [Scientific-theoretical basis of the analysis of the problem of the use of administrative resources in national and foreign political thought]. *Naukovi praci Chornomors`kogo derzhavnogo universy`tetu imeni Petra Mogy`ly`* [Scientific work of the Chornomorsk State University of the name Peter Mogila] Ser.: Politologiya. – Vol. 175, Edition. 163, 53-57 [in Ukrainian]
18. Novachenko, T. (2011). Avtory`tet yak resurs derzhavnoyi vlady`. [An authority as resource of the state government]. *Visny`k Nacional`noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry` Prezy`dentovi Ukrayiny`* [The Herald of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine], 2, 51-58. [in Ukrainian].
19. Oborotov Ju.N., (2009). Teorija gosudarstva i prava (pragmaticheskij kurs): Jekzamenacionnyj spravochnik. [Theory of the state and law (pragmatic course): Exam guide] – Odessa: Juridicheskaja literatura. [in Ukrainian].
20. Petrov, D.E. (2008). Politicheskaja resursnost` silovyh struktur: sushhnost` i sostavl`jajushhie [The political resources of power structures: essence and constituent]. *Materialy Vserossijskoj politologicheskoy assamblei*. [Materials of the All-Russian Political Science Assembly]. Perm, 90–96. [in.Russian].
21. Politologiya: Pidruchny`k dlja kursantiv vy`shhy`h vijs`kovy`h navchal`ny`h zakladiv Zbrojny`h sy`l Ukrayiny`(2002) [Political science: a manual course for cadets of higher military educational institutions of the Armed Forces of Ukraine] Vinnytsia: Nova kn.[in Ukrainian].

22. Poltorak V.A. (2010) Polity`chny`j markety`ng: sutnist`, funkciyi, problemy` vy`kory`stannya: monografiya. [Political marketing: a essence, functions, problems of use: monograph] – Donetsk:Vy`d-vo DUEP imeni Al`freda Nobelya. [in Ukrainian].
23. Rajkovs`ky`j, B.(2007). Politologichny`j analiz vy`borchogo procesu [Political Science analysis of the electoral process]. *Polity`chny`j menedzhment* [Political management],2, 68-76. [in Ukrainian].
24. Trobyuk, V.I., Tkachenko, M.D. (2014). Rol` sy`lovy`x struktur u sy`stemi polity`chnoyi vlady [Role of the force structure in the system of political government]. *Chest` i zakon* [Honor and law],2(49), 5-9 [in Ukrainian].
25. Cheremiskina, N. (2002). Cy`vil`ny`j kontrol` nad voyennoyu organizacijeyu derzhavy` [Civil control over the military organization of a state]. *Nova polity`ka* [The New policy] 2,42–45. [in Ukrainian].
26. Chuklinov, A. Administrativnyj resurs kak specificheskaja forma politicheskoy korrupcii [Administrative resource as a specific form of political corruption] <<http://www.sartracce.sgap.ru/Explore /chuklinov/main.htm>> [in.Russia].
27. Yamel`ny`cz`ky`j, O. (2013) Mobilizacijni vy`borchi tehnologiyi: dosvid avtory`tarnoyi mobilizaciji [Mobilization electoral technologies: the experience of authoritarian mobilization]. *Ukrayins`ka nacional`na ideya: realiyi ta perspekty`vy` rozvy`tku* [Ukrainian national idea: realities and the perspective of development], 25, 101-106. [in Ukrainian].